

IMRE
KERTES

DOSIJE K.

Preveo s mađarskog
Sava Babić

■ Laguna ■

Naslov originala

Imre Kertész
K. DOSSZIÉ

Copyright © Magvető, Budapest, 2006.
Translation copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

DOSIJE K.

Valjda je tuce traka ispunio razgovor koji je tokom 2003. i 2004. godine vodio sa mnom moj prijatelj i urednik Zoltan Hafner, s ciljem da uradimo tzv. „dubinski intervjū“. Prepisan i sređen materijal dosijea sustigao me je u hotelu malog švajcarskog mesta Gštada. Pročitavši prve rečenice, odložio sam hrpu rukopisa i jednim, moglo bi se reći nehodičnim pokretom otvorio poklopac kompjutera... Tako je nastala ova knjiga, jedina koju sam napisao podstaknut više spoljnim uticajima nego unutarnjom prinudom: osobena autobiografija, pisana po sopstvenom pravilu. Ako pak prihvatimo Ničeov stav, da je roman kao književna vrsta izveden iz platonovskih dijaloga, čitalac odista ima u rukama jedan roman.

I. K.

DOSIJE K.

U Fijasku pišeš: „U svojoj četrnaestoj godini, otprilike pola sata gledao sam u cev jednog mitraljeza, napunjenog bojivim mecima, u cev koja je bila uperena u mene.“ To se, mislim, moglo zbiti u žandarmerijskoj kasarni. Zašto je ova epizoda izostala iz Besudbinstva?

Sa stanovišta romana, to je anegdotsko mesto, zato je moralo da izostane.

Ali sa stanovišta tvoga života, ipak je to mogao biti presudan element...

Znači, sada bi trebalo da ispričam sve ono o čemu nikada nisam hteo da govorim?

Zašto si onda pisao o tome?

Možda baš zato da o tome ne bih govorio.

Toliko ti teško pada?

Znaš, to je poput intervjua preživelih staraca u Spilbergovoj seriji. Gnušam se ovakvih rečenica: „Saterali su nas u konjske štale... Isterali su nas u jedno dvorište... Oterali su nas u ciglanu u Budakalsau“, i tome slično.

Zašto, zar se to nije dogodilo?

U romanu jeste. Ali je roman fikcija...

Koja kod tebe, čini mi se, počiva na stvarnosti. Kako si dospao u to tesno dvorište žandarmerijske kasarne?

U krajnjoj liniji, tačno onako kako sam opisao u *Besudbinstvu*. Usred noći – duboko sam spavao, oslonjen na kolena onoga ko je sedeo iza mene, a na moja kolena je bio naslonjen onaj koji je sedeo ispred mene – probudili su me urlici i sirene. Trenutak kasnije stajao sam u dvorištu, ispod neba osvetljenog mesečinom preko koga su klizili bombarderi, u jatima jedni iza drugih. Po niskim zidovima čučali su pijani žandari iza mitraljeza uperenih na masu – na nas – sateranu u dvorište kasarne. O svemu tome je suviše da govorim, mnogo bolji opis možeš da pročitaš u mom romanu *Fijasko*.

Da, samo što tamo izgleda da dečak od svega toga ništa ne razume, čak ni zašto je tamo dospao.

To je, u suštini, tako i bilo.

I tebe nikada nije interesovala – da tako kažem – istorijska pozadina ove scene?

Kako da me nije interesovala. Samo, znaš, nije bilo tako jednostavno, okolnosti...

Dakle, ne fikcija nego stvarnost...

Između toga dvoga ne bih pravio tako oštru razliku. Pustimo sada to. Nevolja je bila u tome što su se u Kadarovom režimu vrlo teško pribavljali dokumenti. Naročito šezdesetih godina, kada sam pisao *Besudbinstvo*. Kao da je taj režim prihvatio solidarnost s nacističkom prošlošću, sva dokumentacija je bila sakrivena: uglavnom beznačajne materijale trebalo je iskopati iz dubina biblioteka, izdavanje novih knjiga potpuno je velom prekrilo ovu prošlost. Na koncu sam ipak uspeo da istražim kako je u pozadini moga hapšenja stajao žandarmerijski puč planiran za kraj juna 1944. godine. Ovaj puč – u suštini – imao je za cilj da se i iz Budimpešte započne deportacija jevrejskog stanovništva u Nemačku. Naime, svestan ishoda rata i s tim u vezi deklaracije saveznika – posle rata, svako ko je sudelovao u istrebljivanju evropskih Jevreja biće pozvan na odgovornost – Horti je u svom uskom delokrugu, u Budimpešti, zabranio deportacije. Žandarmerija je želela da to izmeni. Kao prvi korak, ona je jednog jutra opkolila Budimpeštu i stavila pod svoju kontrolu njene administrativne granice. Naime, poznato je da se delokrug žandarmerije nije odnosio na Budimpeštu: dok je unutrašnjost spadala pod njen delokrug, u Budimpešti je bila nadležna tzv. „plava žandarmerija“. E

pa, oni su nekako uspjeli da upotrebe ovu žandarmeriju: toga dana žandarmerija je pohapsila sve koji su sa žutom zvezdom izašli van granica Budimpešte, bez obzira na to da li su imali neko izuzetno odobrenje ili nisu. Tako sam i ja uhapšen sa osamnaest svojih drugova – sve deca od četrnaest-petnaest godina – s kojima sam radio izvan grada u *Rafineriji* u Čepelu.

Koliko ja znam, ovaj žandarmerijski puč na koncu je bio neuspješan.

Da. General-pukovnik Gabor Farago, koji je uz regenta bio inspektor žandarmerije, bio je na vreme obavešten o pripremi puča, pa je naredio koncentraciju vojnih jedinica; to je ubedilo žandarmeriju da odustane od svog plana.

Ali ti si onda već bio uhapšen... I to se dogodilo onako kako si opisao u Besudbinstvu?

Tačno.

Pa onda si ipak opisao stvarnost. Što se toliko vezuješ za izraz fikcija?

Vidiš, to je temeljno pitanje. Decenijama kasnije, kada sam odlučio da napišem roman, trebalo je da jasno izrazim, mogu reći za svoju upotrebu, razliku između književnih vrsta – romana i životopisa, „sećanja“. Već i zbog toga da ne dodajem još jednu knjigu u to doba – šezdesetih godina – na gomilu koja je narasla u celu biblioteku, da tako kažem...

Književnosti holokausta. Na to misliš?

Da, danas se tako naziva. Onda, šezdesetih godina, reč „holokaust“ nije bila poznata. Kasnije je počela da se koristi, uzgred – neispravno. Sada mi pada na um kako se onda nazivala: logorska književnost.

A da li je to ispravnije određenje?

Bolje da mi sada ne počinjemo to da raščičavamo.

Saglasan sam, ali ćemo se tome kasnije vratiti. Sada bi i mene više interesovala razlika između fikcije i životopisa, jer Besudbinstvo, obično, i kritika i čitaoci nazivaju „biografski roman“.

Pogrešno, jer takva književna vrsta ne postoji. Ili životopis ili roman. Ako je životopis, onda prizivaš svoju prošlost, nastojiš da se što savesnije pridržavaš uspomena, naročito ti je važno da sve opišeš onako kako se zbilo u stvarnosti, što se obično kaže: ništa da ne dodaješ činjenicama. Dobar životopis je poput dokumenta: slika doba, na koju se „možeš osloniti“. A u romanu nisu važne činjenice, nego jedino ono što pridodaješ činjenicama.

Ali ja znam – a to si i sam u izjavama često potvrđivao – da je tvoj roman u punoj meri verodostojan, da je svaki elemenat povesti zasnovan na dokumentima.

To ne protivreči fikciji. Naprotiv. U svojoj knjizi *Fijaško* opisujem šta sam sve učinio u interesu vaspostavljanja stvarnosti, kako bih u sebi oživeo atmosferu logora...

Njušio si kaiš svoga sata...

Jeste, jer miris sveže štavljene kože na neki način podseća na zadah koji se širio između baraka Aušvica. Ovakve krhotine stvarnosti veoma su važne, naravno, i u slučaju fikcije. Ali je suštinska razlika ipak u tome što se životopis vraća na sećanja, dok fikcija ostvaruje nekakav svoj svet.

Po meni, i sećanje je ponovno ostvarivanje jednog delića sveta.

Ali bez pretenzija da prevaziđe taj delić sveta. U fikciji se to ipak ovako zbiva. Svet fikcije je suvereni svet koji se rađa u glavi autora i sledi zakone umetnosti, književnosti. I to je velika razlika koja se ogleda u formi dela, u njegovom jeziku i radnji. Svaku pojedinost fikcije izmislio je autor, svaki njen element...

Ne želiš valjda da kažeš da si ti izmislio Aušvic?

U izvesnom smislu, to je ipak baš tako. U romanu, ja treba da izmislim i ostvarim Aušvic. Nisam mogao da se oslonim na spoljne, tzv. istorijske činjenice izvan romana. Sve je moralo da se ostvari hermetički, čarolijom jezika i kompozicije. Pogledaj knjigu s ovog stanovišta: već po prvim rečenicama možeš da osetiš da si stupio u jedan čudan, suveren svet, gde se sve može dogoditi, preciznije, bilo šta. Kako fabula napreduje, u čitaocu sve više jača osećanje izgubljenosti, on sve više oseća da mu tlo izmiče pod nogama...

Da, u svom čuvenom spisu Non habent fata... Đerđ Špiro je to sjajno opisao. Inače, to je bila prva istinska analiza koja je objavljena o Besudbinstvu. Ali sad smo baš zalutali: veoma smo se udaljili od pomenutog dvorišta kasarne. Ostali smo kod toga da su žandarmi...

Kazali su kako su videli da smo iz konjskih štala svecama davali znake engleskoj vazdušnoj floti.

Šališ se?...

Pa ne, zaista su tako rekli. Tada sam i ja to smatrao šalom. Ali sam u međuvremenu video da se nimalo ne šale. Ako samo jedna jedina bomba padne u okolini, sve će nas „iskasapiti“, obećavali su, i videlo se po njima da jedva čekaju da padne ta bomba. Bili su ubilački raspoloženi, većina njih pijana kao ćuskije: kao hijene koje su namirisale krv. Zapravo, sjajna scena, ali koja ipak nije priličila *Besudbinstvu*. Srce je htelo da mi prepukne. Ali zakoni su neumoljivi. Spasao sam je potom u *Fijasku*.

Kako možeš tako... tako...

Cinično?

Nisam smeo to da kažem...

Nećeš me time povrediti. Svoj život smatram sirovom građom za svoje romane – prosto tako mislim, i to me oslobađa svih smetnji.

Onda ću te upitati: šta si osećao te noći kada još nisi raspolagao ovim odstojanjem... umesto cinizmom, radije bih rekao ironijom... ovom ironijom, dakle, jer si bio oči u oči sa smrću? Nisi se bojao?

Verovatno sam se i bojao. Danas se toga više ne sećam. Mnogo važnija je bila, međutim, jedna druga vrsta osećanja, jedna vrsta otkrića koje sam posle mnogo godina uspeo da izrazim u *Fijasku*: „Shvatio sam prostu tajnu svemira datu za mene: mogu biti ubijen bilo gde, bilo kada.“

Porazno otkriće...

Da... ali ipak nije. Znaš, jednom četrnaestogodišnjem dečaku, pogotovo ako je okružen drugarima, dečacima sličnih godina s kojima može da deli svoju sudbinu, nije tako lako oduzeti volju za životom. Ima u njemu nešto... neke neiskvarene naivnosti koja ga štiti od osećanja potpunog ropstva, potpunog beznađa. Jedan odrastao čovek, u ovom smislu, mnogo brže može biti slomljen.

Da li se ovo tvoje zapažanje zasniva na sopstvenom iskustvu, ili si o njemu kasnije čuo, čitao?

I iskusio sam i čitao. Budimo iskreni: u moru knjiga sličnog sadržaja ima malo onih koje su odista verodostojno izrazile neuporedive doživljaje u nacističkim logorima smrti, čak i među mnogim izuzetnim autorima; možda eseji Žana Amerija o tome najviše govore. Postoji kod njega blistavo precizna reč *Weltvertrauen* – preveo sam je ovako: poverenje u svet. On opisuje koliko je teško

živeti bez ovoga poverenja. Ko jednom izgubi ovo poverenje, osuđen je na večnu usamljenost među ljudima. Ovakav čovek u drugoj osobi više nikada ne vidi bližnjeg, nego uvek samo neprijatelja. (*Mitmenschen*, odnosno *Gegenmenschen* prema originalu.) Ovo poverenje izbio je iz Amerija Gestapo, kada su ga mučili u jednoj belgijskoj tvrđavi preuređenoj u tamnicu. Uzalud je preživeo koncentracioni logor u Aušvicu, decenijama kasnije presudio je sebi, izvršio je samoubistvo.

Karakteristično je da su ovi divni eseji – zaista divni – tek nedavno objavljeni na mađarskom u malom tiražu. A i to u skromnom izboru. Ali vratimo se tvome „poverenju u svet“.

Pa jeste, i mislim da se ovo poverenje, čak i u mom stanju krajnje iznurenosti... ako možda i nije baš zračilo, moglo ipak videti na meni. Prosto sam zamišljao da je obaveza sveta odraslih da me spase i zdravog me vrati kući. Danas to zvuči pomalo zabavno, ali sam se odista tako osećao. I nepokolebljivo verujem da ovom detinjastom poverenju mogu da zahvalim za svoje spasenje.

Dok je za to vreme bezbroj druge dece...

...pomrlo. Da. Nije lako biti izuzetak.

Da li je još neko preživeo od onih sedamnaest s kojima su te izveli iz autobusa i potom transportovali u Aušvic?

Nije. Svi su nastradali.